

ระบบเศรษฐกิจของยุคกลาง: การทำการเกษตรแผนใหม่

ฉัตรพิงศ์ มีทอง

คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏนครปฐม

*pices_aprodite@hotmail.com

บทคัดย่อ

บทความเรื่องนี้มีวัตถุประสงค์ในการศึกษาพัฒนาการทางด้านเศรษฐกิจเกษตรกรรมของยุคกลางเป็นสำคัญ ผลของการศึกษาพบว่าภายหลังจากที่อาณาจักรโรมันตะวันตกล่มสลายลงใน ค.ศ. 476 ยุโรปได้ก้าวเข้าสู่ยุคมืด เศรษฐกิจของยุโรปในยุคมืดหรือยุคกลางตอนต้นนั้นอิงอยู่กับพื้นฐานของระบบแมนเนอร์ซึ่งเป็นระบบที่เน้นความสำคัญทางด้านเกษตรกรรมเป็นหลัก ด้วยเหตุนี้วิถีเศรษฐกิจแบบแมนเนอร์จึงกลายเป็นคุณลักษณะเฉพาะที่สำคัญของยุโรปในยุคกลางตอนต้น รูปแบบเศรษฐกิจแมนเนอร์ยังเป็นเศรษฐกิจแบบหล่อเลี้ยงชุมชนในตัวเองและยังเป็นเศรษฐกิจแบบพอเพียงที่เกิดขึ้นในสมัยนั้น สิ่งสำคัญของระบบแมนเนอร์นั้นยังมีผลต่อวิถีทางการเกษตรซึ่งมีการแบ่งพื้นที่การเพาะปลูกและวิธีการเพาะปลูกอย่างง่าย ๆ รูปแบบเศรษฐกิจแบบแมนเนอร์นั้นได้คลี่คลายความสำคัญลงเมื่อความเจริญเติบโตของเมืองได้ปรากฏขึ้น

คำสำคัญ: ระบบแมนเนอร์ เกษตรกรรมแบบพอเพียง การปลูกพืชหมุนเวียน

The Economy of The Middle Ages: The New Farming

Dhitiphong Meethong

Faculty of Humanities and Social Sciences, Nakhon Pathom Rajabhat University

*pices_aphrodite@hotmail.com

Abstract

This article has the main objective to study the development of the agricultural economy of the Middle Ages. The results of the study revealed that after the fall of the Western Roman Empire in 476 A.D. Europe then has stepped into a dark age. The economy of Europe in the Dark Ages, or the early Middle Ages, was based on the manor, the system with a major focus on agriculture. As a result, the Manorial economy became a very important feature of Europe in the early Middle Ages. The Manor economic model was both a self-nurturing economy and the self-sufficiency economy that emerged at the time. The essence of the manor system also influences the way agriculture is divided into cultivation areas and simple cultivation methods. The manor economy model took off as the town's growth emerged.

Keywords: Manorism, Sufficient Agriculture, Crop rotation

โครงสร้างของระบบเศรษฐกิจยุคกลาง

การศึกษาเศรษฐกิจในสมัยยุคกลางนั้นเริ่มขึ้นนับตั้งแต่สมัยที่จักรวรรดิโรมันตะวันตกถึงแก่กาลเสื่อมสลายลงนับตั้งแต่ ค.ศ. 476-1494 ซึ่งเป็นยุคแห่งการค้นพบโลกใหม่ของโคลัมบัส (Hodgett, 2006: 8) การค้นพบโลกใหม่ครั้งดังกล่าวนำมาสู่การเปลี่ยนแปลงโครงสร้างทางเศรษฐกิจในทวีปยุโรปอย่างมหาศาล เนื่องจากการเปลี่ยนจากระบบเศรษฐกิจแบบหล่อเลี้ยงตัวเองในชุมชนหรือระบบแมนเนอร์ซึ่งเป็นวิถีเศรษฐกิจที่แพร่หลายในยุคกลางมาสู่ระบบทุนนิยมสมัยใหม่มากขึ้น ทั้งนี้การศึกษาเศรษฐกิจในยุคกลางนั้นสามารถแบ่งออกได้เป็นสี่ช่วงที่สำคัญ ๆ คือ

1. ช่วงแรกเริ่มขึ้นตั้งแต่ศตวรรษที่ 5-11 เป็นระยะที่ระบบเศรษฐกิจแมนเนอร์ (manorial system) ได้ถือกำเนิดขึ้น และเกิดการค้าขายในดินแดนห่างไกลยังไม่ก่อตัวขึ้น

2. ช่วงที่สองเริ่มจากศตวรรษที่ 12-13 เป็นระยะการฟื้นฟูทางการค้า การขยายตัวของอุตสาหกรรม การถือกำเนิดขึ้นของเมือง และการสลายตัวของระบบแมนเนอร์

3. ช่วงที่สามเริ่มจากศตวรรษที่ 14 เป็นระยะของการเกิดสงครามระหว่างรัฐและโรคระบาดกาฬโรคครั้งใหญ่ในทวีปยุโรป (Black Death) และภาวะชะงักงันของระบบเศรษฐกิจทั่วยุโรป

4. ช่วงที่สี่อยู่ในศตวรรษที่ 15 เป็นระยะของค้นพบโลกใหม่ การสำรวจดินแดนใหม่ของโปรตุเกสและสเปน ในช่วงเวลานี้ยังเกิดการฟื้นฟูศิลปวิทยาการ และเกิดกิจกรรมรูปแบบทางการค้าใหม่ ๆ

หลังจากจักรวรรดิโรมันตะวันตกล่มสลายลง ระบบเศรษฐกิจในยุคกลางมีลักษณะเป็นสังคมนายทุนที่ขึ้นอยู่กักระบบแมนเนอร์ (manorism) ที่มีความสามารถในการเลี้ยงตัวเองในชุมชนและมีการใช้ระบบการเกษตรแบบง่าย ๆ (Pounds, 1994: 45) ลักษณะของระบบแมนเนอร์หรือการเกษตรเพื่อยังชีพเป็นระบบเศรษฐกิจที่มีการหล่อเลี้ยงชุมชนตนเองและมีการใช้เทคนิคการผลิตการเกษตรแบบง่าย ๆ อย่างไรก็ตาม ในระยะหลังศตวรรษที่ 12 เป็นต้นมา ระบบเกษตรกรรมของชาวนาในแมนเนอร์มีแนวโน้มที่จะทำการเกษตรเพื่อหวังผลกำไรมากขึ้น และเริ่มเข้าไปสู่รูปแบบระบบการเกษตรแบบนายทุน การเปลี่ยนแปลงไปในลักษณะเช่นนี้ทำให้ผลผลิตต่อหน่วยแรงงานเพิ่มขึ้นมากกว่าในสมัยยุคกลางตอนต้นที่มีการเพาะปลูกเพื่อหล่อเลี้ยงในเขตชุมชนเท่านั้น

ลักษณะสำคัญของเศรษฐกิจยุคกลางตอนต้นมีการค้าขายระหว่างพื้นที่น้อยมาก โดยเฉพาะในช่วงศตวรรษที่ 5-11 เนื่องจากอุปสรรคการเดินทางภายในของแต่ละแมนเนอร์และสภาพการเมืองยุคกลางในขณะนั้นที่เกิดสงครามระหว่างรัฐขึ้นบ่อยครั้งก็ทำให้การเดินทางค้าขายไม่สะดวก นอกจากนี้การค้าขายในแถบทะเลเมดิเตอร์เรเนียนทางตอนใต้รวมทั้งทะเลบอลติกทางเหนือก็ประสบปัญหาการเดินทางเนื่องจากข้อจำกัดการเดินทางทางเรือเช่นกัน (Hodgett, 2006: 26) แต่อย่างไรก็ตาม ในช่วงเวลานี้ยังคงมีบางเมืองที่มีการค้าขาย เช่น เมืองเวนิส ในคาบสมุทรอิตาลี เมืองท่าตามชายฝั่งของสแกนดิเนเวีย รวมถึงเมืองท่าในอาณาจักรไบแซนตินหรือจักรวรรดิโรมันตะวันออก (Byzantine empire) ขณะเดียวกันสินค้าที่จำเป็นต่อชีวิตของชาวยุโรปตะวันตก เช่น เครื่องเทศ ก็ถือได้มาจากการค้าขายกับต่างแดนเป็นหลัก ครั้นในศตวรรษที่ 12-13 การค้าของยุโรปเริ่มฟื้นตัวมากขึ้น เมืองสำคัญ ๆ ต่างเริ่มก่อตัวขึ้นจวบจนถึงในศตวรรษที่ 15 เมืองหลายแห่งในยุโรปได้มีความมั่นคงมากยิ่งขึ้น

ลักษณะสำคัญอีกประการของเศรษฐกิจสมัยยุคกลางคือการดำเนินกิจกรรมอุตสาหกรรมในยุคกลางมักจะรวมตัวกันอยู่ในรูปของสมาคมวิชาชีพ (guilds) หรือกิลด์ ซึ่งสมาชิกของสมาคมวิชาชีพจะต้องกำหนดราคาสินค้าอย่างยุติธรรมเพื่อใช้เป็นแบบแผนปฏิบัติเดียวกัน สมาชิกจะต้องปฏิบัติตามข้อบังคับต่างๆ ของสมาคมอย่างเคร่งครัด (Pounds, 1994: 226-227) จุดมุ่งหมายหลักของสมาคมวิชาชีพเหล่านี้ก็เพื่อที่จะควบคุมการผลิตสินค้าให้ได้มาตรฐานและทำการผูกขาดการขายสินค้าในตลาดท้องถิ่น นับตั้งแต่ศตวรรษที่ 13 เป็นต้นมา สมาคมวิชาชีพในเมืองใหญ่ ๆ ของยุโรปมีแนวโน้มที่จะพัฒนาไปสู่รูปแบบโรงงานขนาดใหญ่เพื่อผลิตสินค้าออกในปริมาณที่เกินกว่าความต้องการของท้องถิ่นโดยมีวัตถุประสงค์เพื่อส่งสินค้าขายออกนอกพื้นที่มากขึ้นทำให้เกิดรูปแบบเศรษฐกิจทุนนิยมขึ้น

อย่างไรก็ตาม เศรษฐกิจในยุคกลางยังมีข้อจำกัดการขยายตัวทางเศรษฐกิจเนื่องจากคริสต์ศาสนา เช่นกัน ทั้งนี้คนส่วนใหญ่เชื่อว่าการจะขึ้นสู่สวรรค์ได้นั้นจะต้องปฏิบัติตามกฎของศาสนาคริสต์อย่างเคร่งครัด ศาสนาคริสต์สอนว่าการสะสมทรัพย์เพื่อความมั่งคั่งเป็นบาป ดังนั้น โอกาสที่คนร่ำรวยจะไปสู่สวรรค์นั้นจึงมี น้อย ข้อบัญญัติดังกล่าวจึงเป็นอุปสรรคอย่างมากต่อการพัฒนาทางเศรษฐกิจยุคกลางตอนต้น (Wickham, 2007: 524) แต่อย่างไรก็ตาม นักบวชเถระหลายรูปพยายามหาทางผ่อนปรนข้อห้ามดังกล่าวโดยกล่าวแก่ว่า การสะสมทรัพย์ไว้เพื่อใช้ในศาสนประโยชน์ถือเป็นการสร้างบุญอย่างหนึ่ง ดังนั้น ตั้งแต่ศตวรรษที่ 12 เป็นต้น ไป ชาวเมืองและกลุ่มพ่อค้าก็สามารถหลีกเลี่ยงข้อห้ามทางศาสนาในเรื่องการเรียกเก็บดอกเบียและการแสวงหากำไรจากการค้าได้ ทำให้ในปลายยุคกลางนั้นแนวคิดระบบทุนนิยมในเรื่องการลงทุนเพื่อหวังผล กำไรเริ่มเป็นที่ยอมรับกันในยุโรปด้วยเหตุนี้สังคมยุโรปสมัยกลางจึงไม่ได้มีสถานะที่อยู่นิ่ง ความคิดเรื่องทุน นิยมของความเป็นอยู่ของผู้คนในยุคนี้ก็ได้มีรากฐานมาจากเศรษฐกิจสมัยกลาง และได้กลายเป็นสถาบันทาง เศรษฐกิจขั้นพื้นฐานในเวลาต่อมา

การถือกำเนิดของระบบแมนเนอร์

เศรษฐกิจในสมัยกลางเน้นความสำคัญของเกษตรกรรมเป็นหลัก เนื่องจากการเกษตรกรรมนั้น นอกจากจะเป็นปัจจัยสำคัญของการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจในยุคกลางแล้วนั้น การเกษตรยังเป็นอาชีพหลัก แต่เพียงอย่างเดียวของประชากรในยุคกลาง ทั้งนี้การเกษตรของสมัยกลางวางอยู่บนรากฐานของระบบแมน เนอร์ซึ่งเป็นสถาบันเศรษฐกิจที่มีความสำคัญต่อเศรษฐกิจยุคกลางมากที่สุด แมนเนอร์เป็นแปลงที่ดินขนาดใหญ่ ซึ่งมีขุนนางหรือนักบวชเป็นเจ้าของที่ดินรวมทั้งมีประชาชนอาศัยอยู่ในผืนดินนั้น ๆ ทั้งนี้ประชาชนที่อยู่ ในผืนดินนั้นมีสิทธิในการเพาะปลูกพืชผลทางการเกษตร (Wickham, 2007: 448-449) แต่อย่างไรก็ดี ประชาชนเหล่านั้นที่อาศัยอยู่บนผืนดินของขุนนางจะต้องตอบแทนเจ้าของที่ดินทั้งในรูปแบบผลผลิตในที่นา การให้บริการด้านแรงงานหรือการชำระภาษีต่าง ๆ แก่ขุนนางและนักบวชเป็นการตอบแทน ปรากฎการณ์ ของระบบแมนเนอร์เป็นมรดกตกทอดมาตั้งแต่สมัยที่จักรวรรดิโรมันขยายตัว โดยผู้ปกครองในสมัยจักรวรรดิ โรมันได้แบ่งที่ดินในคาบสมุทรอิตาลีให้แก่นายทหารชั้นสูงและขุนนางที่สำคัญ ที่ดินบางแปลงได้กลายเป็น มรดกตกทอดกันมา บางผืนเกิดจากการว่านซื้อผืนดินเพิ่มเติมหรือการทำสงครามเพื่อผนวกดินแดนนั้น ๆ ที่ดินบางแปลงมีการขยายอาณาเขตมากขึ้นจากการสมรสระหว่างบุตรของขุนนาง หรือการยึดครองที่ดินด้วย การทำสงครามการเมือง (Hodgett, 2006: 34-36)

การจัดรูปแบบสังคมเศรษฐกิจได้ถูกผลิตอย่างชัดเจนเป็นผลมาจากปัจจัยหลายประการ นับตั้งแต่ จักรวรรดิโรมันตะวันตกถูกอนารยชนรุกรานส่งผลให้ระบบเศรษฐกิจหยุดนิ่ง เศรษฐกิจยุโรปในต้นยุคกลางเกิด การขาดแคลนเงินตราและการค้าที่ฝืดเคืองอย่างมาก ขณะเดียวกันความไม่สงบอันเกิดมาจากภัยสงครามที่ เกิดขึ้นอยู่เนื่อง ๆ ทำให้เกิดความไม่มั่นคงทางชีวิต ความไม่มั่นคงทางการเมืองจึงส่งผลต่อวิถีชีวิตเศรษฐกิจ อย่างมากและภัยสงครามที่เกิดขึ้นบ่อยครั้งนี้ทำให้ราษฎรในสมัยนั้นจำเป็นต้องอาศัยอยู่ในที่ดินของชนชั้นสูง นับตั้งแต่ขุนนาง นักบวชที่ใกล้ชิดในพื้นที่มากกว่าที่จะไปพึ่งพาอาศัยชีวิต เนื่องจากกษัตริย์อยู่ห่างไกลและไม่สามารถให้ความคุ้มครองได้หากเกิดภัยอันตรายขึ้น บรรดาขุนนางและนักบวชเหล่านี้ล้วนมีกรรมสิทธิ์ในที่ดิน

ทั้งหมดโดยมีสถานะเป็นรัฐอธิปไตยหรือรัฐเอกเทศที่แทบไม่ถูกแทรกแซงจากอำนาจส่วนกลางหรือสถาบันกษัตริย์ ขุนนางและนักบวชจะนำเอาที่ดินมาแจกจ่ายให้แก่ราษฎรที่อาศัยอยู่ในแมนเนอร์ของตนเพื่อทำมาหากินในที่ดินนั้น ๆ แต่ราษฎรหรือผู้ที่อยู่ใต้การปกครองต้องแลกเปลี่ยนกับการให้บริการบางอย่างแก่เจ้าที่ดิน เช่น ต้องเข้าเป็นทหารให้ในยามที่ขุนนางต้องการ รวมถึงยังต้องส่งผลผลิตทางเกษตรที่ได้จากไร่นาที่ได้รับจากลอร์ดหรือผู้ปกครอง (Bloch, 2014: 173-175) ในเวลาต่อมาเจ้าที่ดินในแต่ละแมนเนอร์ก็สามารถตั้งสถาบันการปกครองของตนเองอย่างเป็นอิสระ โดยไม่ขึ้นอยู่กับอำนาจส่วนกลางของสถาบันกษัตริย์แต่อย่างใด ซึ่งในขั้นสุดท้ายแล้วบรรดาขุนนางในแต่ละท้องถิ่นก็สามารถจัดตั้งกองทัพโดยใช้ราษฎรของตนเป็นบริวารทางการทหาร รวมทั้งยังได้ผลผลิตทางการเกษตรจากไร่นาของราษฎรที่ทำการเพาะปลูกให้ตน ระบบแมนเนอร์จึงเป็นปรากฏการณ์ที่แพร่หลายและยังฝังรากลึกในยุโรปยุคกลางจนกลายเป็นเอกลักษณ์ที่สำคัญของตะวันตกในยุคกลางต่อมา

ในพื้นที่แมนเนอร์แต่ละแห่งนั้นจะมีประสาทรหรือคฤหาสน์เป็นศูนย์กลางที่สำคัญ แมนเนอร์แต่ละแห่งมักตั้งอยู่ในที่สูงหรือที่ราบโดยมีคูน้ำใหญ่ล้อมรอบ ภายในพื้นที่แมนเนอร์จะมีโรงนาสำหรับการทำปศุสัตว์ โรงเก็บเมล็ดธัญพืช ฟางเลี้ยงสัตว์ โรงสีข้าว โรงโม่และอาคารหลังอื่น ๆ สำหรับทำขนมปัง ในแมนเนอร์ยังมีช่างเหล็ก คนทำเหล้าองุ่น คนทำสุราประเภทอื่น ๆ ซึ่งเป็นคนของขุนนางอาศัยอยู่ นอกจากนี้ไม่ไกลออกไปจากตัวปราสาทก็จะมีโบสถ์ซึ่งมีขนาดเล็กหรือใหญ่ตามแต่ละแมนเนอร์ ภายในแมนเนอร์ยังมีบ่อน้ำหรือน้ำพุหนึ่งบ่อสำหรับให้คนในแมนเนอร์นั้นได้ใช้ร่วมกัน (Pirenne, 1956: 58-60) ถนนในหมู่บ้านจะโรยด้วยหินกับกรวดอย่างง่าย ๆ ภายนอกหมู่บ้านหรือพื้นที่ที่ไกลออกไปจากตัวปราสาทขุนนางจะเป็นป่าไม้ ทุ่งหญ้าเลี้ยงสัตว์ ทุ่งโล่ง และที่ดินสำหรับการเพาะปลูกของแมนเนอร์ ป่าไม้เป็นของเจ้าที่ดินโดยเบ็ดเสร็จ แต่ชาวบ้านมีสิทธิที่จะไปตัดไม้มาทำฟืนหรืออาจเพาะปลูกพืชผลได้ ทุ่งหญ้าเลี้ยงสัตว์เป็นที่ดินส่วนรวมสำหรับปศุสัตว์ทั้งหมดของประชากรในพื้นที่แมนเนอร์โดยประชาชนทุกคนมีสิทธิตัดหญ้ามาตากเป็นฟางเพื่อใช้เลี้ยงสัตว์ในฤดูหนาวได้

ที่ดินที่ใช้สำหรับการเพาะปลูกเป็นพื้นที่ที่สำคัญที่สุดสำหรับวงจรเศรษฐกิจของแมนเนอร์ เพราะเป็นแหล่งที่มาสำหรับอาหารที่หล่อเลี้ยงประชากรทุกคนที่อยู่ในแมนเนอร์ โดยทั่วไปแล้วที่ดินเพาะปลูกจะถูกแบ่งออกเป็นสองหรือสามแปลง แปลงที่หนึ่งจะถูกแบ่งเอาไว้สำหรับครอบครัวและบริวารในครอบครัวของขุนนาง ที่ดินแปลงอื่น ๆ ที่เหลือจะถูกขุนนางแบ่งให้กับพวกไพร่ซึ่งมีสิทธิในที่ดิน ขนาดที่ดินมีความต่างกันออกไปขึ้นอยู่กับความอุดมสมบูรณ์ของดินตั้งแต่ 5-20 เอเคอร์ (1 เอเคอร์ประมาณ 2.53 ไร่) ให้กับครอบครัวชาวนาแต่ละครัวเรือน แต่อย่างไรก็ดี ในทางปฏิบัติเมื่อชาวนาได้รับที่ดินมาจะใช้ที่ดินปลูกส่วนหนึ่งและอีกส่วนจะถูกไถทิ้งเอาไว้ ด้วยเหตุนี้แปลงที่นาของแต่ละคนจึงต้องอยู่กระจัดกระจายกันออกไป (Bloch, 2014: 164)

พวกไพร่หรือราษฎรมักจะอาศัยอยู่กระจัดกระจายกันออกไปไกล โดยรอบคฤหาสน์ของขุนนางหรือโบสถ์ของนักบวช ที่อยู่ของไพร่มักจะสร้างแบบง่าย ๆ โดยใช้ก้อนหินหรืออิฐผสมไม้มีหลังคา หรือมุงกระเบื้อง บ้านของไพร่มีหน้าต่างน้อยเนื่องจากกระจกมีราคาแพงมาก ช่องหน้าต่างแคบทำให้มีแสงสว่างน้อยเพื่อเป็นการป้องกันลมหนาวในฤดูหนาว บริเวณข้าง ๆ ตัวบ้านจะมีเรือนเล็ก ๆ ไพร่บางคนอาจไม่มีที่ดินแปลงใหญ่

นอกจากที่สวนเล็ก ๆ สำหรับเพาะปลูกเพื่อยังชีพเท่านั้น (Pirenne, 1956: 63) ดังนั้น คนพวกนี้จึงต้องอาศัยอยู่ในกระท่อมหรือที่ดินทำกินของขุนนาง บางคนอาจอยู่ในที่ดินของชาวนาที่มีฐานะร่ำรวย โดยชาวนาผู้นั้นอาจเรียกผลตอบแทนในรูปแบบของผลผลิต บางคนอาจไปเป็นคนรับใช้ของขุนนาง ซึ่งบางครั้งก็อาจจะถูกขายต่อไปเป็นทาสได้ บางคนอาจเป็นคนเลี้ยงวัวหรือคนเลี้ยงแกะ เป็นช่างทำงานในโรงสีของขุนนาง หรือเป็นช่างเหล็กทำงานโรงงานเหล็ก มีเป็นส่วนน้อยที่จะทำงานรับจ้างในแมนเนอร์เท่านั้น ดังนั้น โครงสร้างทั้งหมดของสังคมเกษตรในระบอบแมนเนอร์จึงวางอยู่บนรากฐานของระบบกรรมสิทธิ์ในที่ดินซึ่งเป็นสิ่งสำคัญมาก การถือครองที่ดินเป็นข้อกีดกันที่บรรดาขุนนางและนักบวชตั้งขึ้นต่อชาวนาโดยที่พวกเขาได้รับผลประโยชน์อย่างเต็มที่ พวกเขาชนชั้นปกครองสามารถเรียกร่องกรรมสิทธิ์ต่าง ๆ ต่อชาวนา รวมถึงผู้ที่อาศัยในที่ดินตนเพื่อเรียกรับผลประโยชน์ในที่ดินตามขนบจารีตที่มีมายาวนาน (Hodgett, 2006: 170)

นอกจากไพร่จะต้องปฏิบัติตามกฎเกณฑ์ที่มีต่อผู้ปกครองเหล่านี้แล้ว ไพร่จะต้องเสียค่าธรรมเนียมในโอกาสต่าง ๆ อีกเช่นกัน อาทิ เมื่อขุนนางมีความประสงค์จะแต่งงานลูกสาว ไพร่ก็จะต้องเสียเงินหรือสิ่งของกำนัลให้แก่ขุนนาง ทั้งนี้ค่าธรรมเนียมในการแต่งงานได้ถูกกำหนดขึ้น หรือเมื่อขุนนางต้องทำสงคราม ไพร่ก็ต้องเสียภาษีไทล์ (till) ซึ่งเป็นจำนวนที่ไม่แน่นอนขึ้นอยู่กับความต้องการของขุนนางในแต่ละครั้ง ไพร่ยังต้องส่งส่วยในรูปของผลผลิตส่วนหนึ่งให้แก่ผู้ปกครองด้วย นอกจากนี้ไพร่ยังต้องเสียภาษีในรูปแบบอื่น ๆ อีก เช่น ภาษีในการใช้โรงสีข้าว ภาษีอุปกรณ์ในการทำเครื่องมือ ภาษีในการใช้เตาขนมปังของขุนนาง (Hodgett, 2006: 190-191) ประการสุดท้ายไพร่จะต้องเสียภาษีทางค้ำซึ่งเป็นภาษีหัก 1 ส่วนเพื่อบำรุงโบสถ์วิหารในศาสนาเป็นจำนวนหนึ่งในสิบของผลผลิตของพวกเขา ถ้าหากไพร่ไม่มีทายาทมารับมรดกจากตน ขุนนางก็จะยึดทรัพย์สินสมบัติทั้งหมดกลับคืน (mortmain) ไว้เป็นของขุนนางเอง ดังนั้น วิถีไพร่จึงต้องตรากตรำงานเพื่อรับใช้ขุนนางอยู่ตลอดเวลา แต่อย่างไรก็ดี ขุนนางเองก็ต้องให้ความคุ้มครองแก่พวกเขาเกิดข้าศึกถูกรานซึ่งเป็นสิ่งที่ไพร่หวาดกลัวเป็นอย่างมาก

การผลิตทางเศรษฐกิจในระบบแมนเนอร์

ความอุดมสมบูรณ์ของดินถือเป็นทรัพยากรธรรมชาติที่สำคัญที่สุดต่อการเพาะปลูกในพื้นที่แมนเนอร์ที่ดินจะเป็นตัวกำหนดผลผลิตของชาวนา ความอุดมสมบูรณ์ของที่ดินมีอยู่อย่างมากในแถบยุโรปตะวันตก เพราะยุโรปตะวันตกมีที่ดินอันอุดมสมบูรณ์กว้างใหญ่นับตั้งแต่ แถบหุบเขาบริเวณแม่น้ำในอิตาลี ที่ราบระหว่างเทือกเขาพีเรนีสซึ่งอยู่ทางภาคเหนือของสเปน ที่ราบมาสซิฟตอนกลาง (Central Massif) ทางตอนใต้ของฝรั่งเศส หุบเขาบริเวณที่ราบลุ่มของแม่น้ำไรน์ พื้นที่ราบบริเวณแม่น้ำดานูบในดินแดนเยอรมัน และออสเตรีย ที่ดินอันอุดมสมบูรณ์เหล่านี้ยังไม่ถูกบุกเบิกใช้ในการเพาะปลูกในยุคกลางตอนต้น ต่อมาในยุคกลางตอนปลายผืนดินเหล่านี้ได้รับการบุกเบิกอย่างต่อเนื่อง ทั้งนี้ประชาชนในยุคกลางได้หักล้างถางป่า รวมถึงมีการถมที่ดินในหนองบึงต่าง ๆ เพื่อขยายพื้นที่ทำการเกษตร (Epstein, 2009: 38-40)

พื้นที่ยุโรปฝั่งตะวันตกยังอุดมสมบูรณ์ไปด้วยน้ำฝนและอากาศที่ชุ่มชื้น บางพื้นที่มีฝนตกหนักอย่างไม่เคยปรากฏมาก่อน การที่มีฝนตกอย่างพอเพียงทำให้เมล็ดพืชผลงอกเงยได้เร็วและเป็นการป้องกันการไหล

ชะหน้าดินของพืช ในยุโรปตะวันตกยังมีทุ่งหญ้าที่เพียงพอสำหรับสัตว์ที่ปล่อยออกมาเลี้ยงในที่แจ้งเป็นเวลานานของแต่ละปี โดยทั่วไปแล้วภูมิอากาศในยุโรปตะวันตกนับได้ว่าสมบูรณ์ที่สุดสำหรับการเพาะปลูกพืชต่าง ๆ เป็นอาหารหลัก รวมถึงการเลี้ยงปศุสัตว์ต่าง ๆ ซึ่งใช้เป็นอาหารหลักของชาวยุโรปเช่นกัน (Bloch, 2014: 186) อย่างไรก็ตาม อุปสรรคที่สำคัญ ได้แก่ ฤดูหนาวที่ยาวนานกว่าในยุโรปแถบตะวันออก แต่กระนั้นในยุโรปตะวันตกก็มีไม้สำหรับใช้เป็นเชื้อเพลิงอย่างพอเพียง นอกจากนี้ชาวยุโรปยังสามารถเก็บธัญพืชและเนื้อสัตว์ไว้กักตุนสำหรับฤดูหนาวได้

อย่างไรก็ตาม ผลผลิตก็ไม่ได้ขึ้นอยู่กับความอุดมสมบูรณ์ของผืนดินแต่เพียงอย่างเดียว แต่ยังขึ้นอยู่กับเทคนิคการผลิตและเครื่องมือการเกษตรด้วย ชาวนาในสมัยกลางยังคงใช้เทคนิคการผลิตในสมัยโรมันมาใช้ในการเกษตร ทำให้เทคนิคการผลิตในการเกษตรสมัยกลางตอนต้นไม่ได้ก้าวหน้ามากนัก อุปสรรคที่สำคัญอีกประการคือกรรมสิทธิ์ในการครอบครองที่ดิน และข้อจำกัดทางการค้าที่ทำให้ไม่มีการเปลี่ยนแปลงใด ๆ มากนัก จนถึงราวศตวรรษที่ 12 เกษตรกรในยุคกลางได้ประดิษฐ์เครื่องเทียมลากม้า ซึ่งช่วยป้องกันไม่ให้ม้าต้องล้มเมื่อถูกลากเป็นเวลานาน นอกจากนี้เกษตรกรยุคกลางยังได้มีการปรับปรุงคันไถให้มีความคงทนขึ้น ทำให้ไถนาได้รวดเร็วและลดแรงงานคนไถลงได้ (Wickham, 2007: 486-487) นอกเหนือจากนี้ยังได้มีการปรับปรุงวิธีการนวดข้าวซึ่งเป็นงานหนักสำหรับเกษตรกรในยุคกลาง ทั้งนี้นับจากอดีตเกษตรกรจะใช้ไม้ตีหรือให้สัตว์เหยียบธัญพืชเพื่อกะเทาะเปลือกออกมา วิธีการดังกล่าวใช้เวลานานและสิ้นเปลืองแรงงานมาก แต่ในศตวรรษที่ 11 เกษตรกรยุคกลางก็ได้ประดิษฐ์กระเดื่องตำข้าวขึ้นมาใช้ซึ่งช่วยลดการทำงานของเกษตรกรลงได้เป็นอย่างดี

ชาวนาในยุคกลางมีความรู้เกี่ยวกับการเพาะปลูกพืชแบบหมุนเวียนเพื่อรักษาคุณสมบัติของดินน้อยมาก จวบจนในศตวรรษที่ 8 ชาวนาก็เริ่มรู้จักวิธีการเพาะปลูกแบบสองแปลง (two-fields system) ขึ้นโดยชาวนาจะไถที่ดินตนครึ่งหนึ่งทิ้งไว้เฉย ๆ ทุกปี ส่วนอีกครึ่งหนึ่งก็ทำการเกษตรตามปกติ เมื่อพ้นฤดูการเก็บเกี่ยวแล้วชาวนาก็จะใช้ที่ดินแปลงที่ไถทิ้งไว้มาเพาะปลูก ส่วนที่ดินที่ทำการเพาะปลูกนั้นชาวนาก็จะไถทิ้งไว้เพื่อให้ดินนั้นอุดมสมบูรณ์ ต่อมาจึงมีเทคนิคการเพาะปลูกแบบสามแปลง (three-fields system) ขึ้นโดยไถที่ดินหนึ่งในสามของที่ดินทั้งหมดทิ้งไว้เฉย ๆ ของทุกปี (Hodgett, 2006: 192-194) ชาวนาจะทำการปลูกพืชหมุนเวียนนับตั้งแต่ที่ดินแปลงแรกชาวนาจะทำการปลูกข้าวสาลี ส่วนที่ดินแปลงที่สองจะปลูกข้าวบาเลย์หรืออาจเป็นข้าวไรน์ และที่ดินแปลงที่สามชาวนาจะปลูกถั่วทิ้งไว้เพื่อสร้างความอุดมสมบูรณ์ให้กับผืนดินเพื่อใช้ในการเพาะปลูก ชาวนาในยุคกลางมีความรู้แต่เพียงว่าการปลูกพืชตระกูลถั่วจะเป็นการเพิ่มไนโตรเจนในดินและทำให้ดินร่วน เมื่อชาวนาเก็บเกี่ยวข้าวสาลีในแปลงที่หนึ่งและข้าวบาเลย์ในแปลงที่สองแล้ว ก็จะมีการเปลี่ยนผืนดินในการเพาะปลูกโดยขยับการเพาะปลูกมายังอีกแปลง ส่วนผืนดินที่ไม่ได้เพาะปลูกก็จะปลูกพืชตระกูลถั่วคลุมหน้าดินไว้ตามลำดับสลับกันไปทุกปี

อย่างไรก็ตาม ผลผลิตที่ได้ของเกษตรกรในยุคกลางก็ยังคงอยู่ในระดับต่ำ แต่ละท้องที่นั้นผลผลิตที่ได้จากข้าวสาลีจะได้ไม่มีเกิน 8 บุชเชล (1 บุชเชล เท่ากับ 50.80 กิโลกรัม) และผลผลิตที่ได้จากข้าวไรน์จะอยู่ที่ประมาณ 10 บุชเชล ชาวนาในยุคกลางยังใช้ระบบทุ่งหญ้าสัตว์ร่วมกันในแมนเนอร์ ทำให้การปรับปรุงพันธุ์

สัตว์ทำได้ยาก ทำให้การเลี้ยงปศุสัตว์ในยุคกลางจึงไม่ดีเท่าที่ควร (Epstein, 2009: 44) กล่าวได้ว่าเทคโนโลยีการเกษตรในยุคกลางมีการพัฒนาช้ามาก เครื่องมือประดิษฐ์กรรมทางการเกษตรก็มีการปรับปรุงค่อนข้างช้า ชาวนาในยุคกลางแทบไม่ได้มีการประดิษฐ์เครื่องมือขึ้นมาเพื่อลดภาระของการทำงานด้านการเกษตร เกษตรกรยังไม่มีความรู้ในการควบคุมพันธุ์สัตว์เพื่อปรับปรุงระบบปศุสัตว์ให้ดีขึ้น รวมถึงยังไม่มีความรู้ในการเพิ่มผลผลิตทางการเกษตรเนื่องจากข้อจำกัดในการเพิ่มความอุดมสมบูรณ์ในที่ดินการเพาะปลูก

ความเสื่อมสลายของระบบแมนเนอร์

นับตั้งแต่ปลายยุคกลางเป็นต้นมา ระบบแมนเนอร์ในยุโรปได้ค่อย ๆ เสื่อมลงตามลำดับ ปัจจัยสำคัญที่ทำให้ระบบแมนเนอร์เสื่อมสลายลงมีปัจจัยด้วยกัน ได้แก่

ประการที่หนึ่งคือ การขยายตัวของประชากร ทั้งนี้ในต้นศตวรรษที่ 10 ทวีปยุโรปได้มีอัตราการเพิ่มขึ้นของประชากรโดยเฉพาะยุโรปฝั่งตะวันตกอย่างมาก จำนวนประชากรเพิ่มขึ้นกว่าเท่าตัว ปัจจัยสำคัญที่ทำให้จำนวนประชากรเพิ่มขึ้นเกิดจากภัยสงครามระหว่างรัฐที่สงบลง การหยุดปล้นสะดมและการปลอดสงครามของกลุ่มอารยชนต่าง ๆ ที่เข้ามาบูรณานับตั้งแต่ พวกมุสลิม พวกไวกิง และพวกฮัน นอกจากนี้ในราวศตวรรษที่ 10 อัตราการเกิดมีแนวโน้มสูงขึ้นมากกว่าอัตราการตาย การเกิดขึ้นของเมืองมีผู้คนที่อยู่พลัดถิ่นเข้าไปมากขึ้น ขณะเดียวกันภายหลังจากการเกิดทุพภิกขภัยและกาฬโรค (Black Death) ได้สิ้นสุดลง การเพิ่มจำนวนประชากรจึงกลายเป็นข้อจำกัดสำหรับผู้ที่เพิ่มขึ้นในแมนเนอร์อย่างมาก (Hodgett, 2006: 35) เมื่อประชากรเพิ่มขึ้นทำให้คนที่เป็นส่วนเกินจึงต้องออกไปอยู่ที่อื่นเพื่อหาพื้นที่ดินทำการเกษตร ประชาชนบางพวกได้อพยพเข้าไปอยู่ในตัวเมืองเพื่อทำการค้าหรืออุตสาหกรรม บางคนเข้าไปบุกเบิกแผ้วถางในดินแดนที่ยังรกร้างอยู่ รวมถึงการถางป่า ถมหนองบึงหรือการยึดดินแดนที่อยู่นอกอาณาเขตของตน และนำเอาระบบการเกษตรแผนใหม่คือการนำที่ดินระบบสามแปลงเข้ามาใช้ เมื่อการประกอบอาชีพใหม่นี้ให้ผลตอบแทนที่ดีกว่าจึงเปิดโอกาสเข้าไปสู่อาชีพใหม่มากขึ้น คนหนุ่มสาวจำนวนมากเล็งเห็นว่าการทำงานในระบบแมนเนอร์นั้นหนักเกินไปและในระยะยาวก็ระบบดังกล่าวคงจะอยู่ต่อไปไม่ได้ทำให้ผู้คนรุ่นใหม่อพยพออกจากแมนเนอร์ (Epstein, 2009: 67-68)

ประการที่สองคือ การเจริญเติบโตของเมือง ในราวศตวรรษที่ 11 ได้มีการฟื้นฟูการค้าขายทางยุโรปในแถบทะเลเมดิเตอร์เรเนียน การค้าทางภาคเหนือในแถบทะเลบอลติก การฟื้นตัวของการค้าทำให้เกิดอุตสาหกรรมซึ่งทำการผลิตเพื่อขายให้แก่ผู้ซื้อในต่างแดน และเมื่อมีการค้าในต่างแดนขึ้นจะทำให้ระบบเศรษฐกิจขยายตัวมากขึ้นรวมถึงระบบเศรษฐกิจที่ขยายตัวมากขึ้นมีผลให้ระบบแมนเนอร์เสื่อมสลายลงเช่นกัน การเติบโตของเมืองทำให้ประชาชนใช้เงินมากขึ้นกว่าแต่ก่อน วงจรทางเศรษฐกิจในยุคกลางเริ่มใช้เงินตราเป็นสื่อกลางมากขึ้นกว่าแต่ก่อน เมื่อระบบเศรษฐกิจขยายตัวมากขึ้น จึงทำให้เกิดความสัมพันธ์ของการรวมศูนย์อำนาจทางการเมืองของสถาบันกษัตริย์เช่นกัน (Hodgett, 2006: 206) สิ่งเหล่านี้จึงนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงในการปฏิรูปกองทัพยุโรปที่กลุ่มอัศวินซึ่งเป็นทหารของเหล่าขุนนางเจ้านายในแมนเนอร์ได้ผันตัวเข้าสู่รูปแบบทหารรับจ้างมากขึ้น ซึ่งเงินที่ใช้จ้างเหล่านี้ก็ได้มาจากการเก็บภาษีอากรเป็นหลัก

การเพิ่มขึ้นของจำนวนประชากรยังเกิดขึ้นพร้อมกับแนวคิดทุนนิยมที่บรรดาเจ้าของที่ดินรายใหญ่ ดึงดูดให้คนงานเข้ามาทำงานในไร่นา พวกเขาที่ดินได้รับผลตอบแทนจากไร่นาของตนโดยต้องเสนอข้อ แลกเปลี่ยนที่เป็นผลประโยชน์เพื่อแลกเปลี่ยนกับการเข้ามาทำงานให้กับตน ดังนั้น การทำเกษตรกรรมแนว ใหม่นี้ ทำให้ระบบมูลนายค่อย ๆ หายไป และไม่มีการปฏิบัติแบบสวามิภักดิ์อีกต่อไป รูปแบบเศรษฐกิจใหม่ยัง ไม่มีการเรียกบริการในรูปของการทำงานเป็นอาทิตย หรืองานพิเศษ และไม่มีการเรียกเก็บค่าธรรมเนียมต่าง ๆ เช่นกัน ส่วนการเรียกเก็บค่าธรรมเนียมในรูปแบบต่าง ๆ รวมทั้งหน้าที่ในการเข้าร่วมกองทัพของขุนนางหรือก็ ค่อย ๆ ลดความสำคัญลง จากเดิมความสัมพันธ์ระหว่างขุนนางกับไพร่ที่วางอยู่บนระบอบอุปถัมภ์ได้ เปลี่ยนแปลงไปสู่ความสัมพันธ์ในรูปแบบของ “เงิน” แทนที่ระหว่างเจ้าของที่ดินกับคนงาน ต่อมาพวกขุน นางก็เริ่มเปลี่ยนทัศนคติที่มีต่อการเกษตรกรรม โดยใช้แนวคิดทำการผลิตเพื่อเรียกเก็บค่าเช่า ซึ่งอาจทำโดย การแบ่งที่ดินออกเป็นแปลงเล็กๆ ให้ชาวนาเช่า และเจ้าที่ดินรับผลตอบแทนในรูปแบบของเงินแทน

สรุป

กล่าวได้ว่าหลังการล่มสลายของจักรวรรดิโรมันตะวันตก เศรษฐกิจยุโรปได้เสื่อมถอยลงอย่างมาก รูปแบบที่สำคัญของเศรษฐกิจในยุคกลางตอนต้นคือระบบเศรษฐกิจแบบแมนเนอร์ ซึ่งเป็นวิถีเศรษฐกิจที่หล่อ เลี้ยงในชุมชนตัวเองหรือเศรษฐกิจแบบพอเพียง รูปแบบเศรษฐกิจแบบแมนเนอร์นี้ยังผูกพันอยู่กับแนวคิด เรื่องระบบศักดินาฟิวคัล ซึ่งเป็นวิธีการปกครองของยุคกลางที่ผูกพันกับวิถีทางระบบเศรษฐกิจด้วย อย่างไรก็ตาม เมื่อยุโรปเข้าสู่ศตวรรษที่ 12 แนวคิดของระบบแมนเนอร์เริ่มเสื่อมลง และต่อมาได้ถูกแทนที่ด้วยระบบการค้า และการเติบโตของเมืองจากพวกชนชั้นกรรมพีในเวลาต่อมา

บรรณานุกรม

Bloch, Marc. (2014). **Feudal Society**. London: Routledge.

Epstein, Steven A.. (2009).**An Economic and Social History of Later Medieval Europe, 1000–1500** Cambridge: Cambridge University Press.

Hodgett, Gerald A. **A Social and Economic History of Medieval Europe**. London: Routledge.

Pirenne, Henri. (1956). **Economic and Social History of Medieval Europe**. London: Mariner

Pounds, Norman John Greville. (1994).**An Economic History of Medieval Europe**. London: Routledge.

Wickham, Chris. (2007). **Framing the Early Middle Ages: Europe and the Mediterranean, 400-800**. Oxford: Oxford University Press.